

ARAŞTIRMA MAKALESİ
(Research Article)

Gülseren Haylamaz¹,
Orcid: 0000-0002-4682-1184

Oktay Çanaklı²,
Orcid: 0000-0002-2876-4999

¹Lecturer (Proficiency in Art), Ege University, Faculty of Fashion and Design, Department of Fashion Design, İzmir, Türkiye

²Lecturer, Ege University, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, İzmir, Türkiye

Sorumlu Yazar (Corresponding Author):
Gülseren HAYLAMAZ
gulseren.haylamaz@ege.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Atatürk, Moda, Modernleşme, Kıyafet, Ulus devlet

Keywords:

Atatürk, Fashion, Modernization, Clothing, Nation state

Modernleşen Türkiye’de Kılık Kıyafet Alanındaki Değişim ve Dönüşümün Atatürk Fotoğraflarından Yansıması

Reflection of The Change and Transformation in The Field of Dress in Modernizing Türkiye from Atatürk Photographs

DOI: 10.54976/tjfdm.1389020

Alınış (Received): 10.11.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 12.12.2023

ÖZ

Sosyal ve kültürel ilerlemenin göstergesi olarak modernleşmenin taşıyıcısı olan moda, Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne toplum hayatında önemli bir işlevsel rol oynamıştır. Atatürk’ün kılık-kıyafet alanında yapmış olduğu değişim ve dönüşüm, Türk toplumunda moderniteye geçişte uygulanan kültürel ve sosyal devrimlerle birlikte oluşmuştur. Modernleşme oluşumu içerisinde ulus devlete uygun ve çağdaş bir görünüme vurgu yapacak kılık-kıyafet anlayışı bu devrimlerin başarısı için önemli olmuştur. Atatürk yenilikçi karakteri ve giyim tarzıyla Türk ulusuna moda konusunda örnek olmuştur. Özellikle 1920’li ve 1930’lu yıllarda Avrupa modasını yakından takip etmiştir. Kıyafet, Batılılaşma ülküsüyle birlikte ulus devletin inşasında, yurttaş kimliğinin oluşmasında önemli bir araçtır. Atatürk çeşitli vesileler ile çıktığı yurt gezilerinde, yabancı devlet adamlarının ziyaretlerinde, katılmış olduğu toplantılarda tercih etmiş olduğu giyim şekli ile kılık kıyafet alanında gerçekleştirmiş olduğu değişim ve dönüşümlere öncülük etmiştir. Toplumların tarihsel koşulları ve kültürel pratikleri hakkında çeşitli bilgiler sağlayan en önemli kanıtlar fotoğraflardır. Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelenmesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada modernite kavramı, ulus devlet, kültür devrimi, kılık-kıyafetin simgesel özellikleri üzerinde durularak, Atatürk’ün sivil ve günlük kıyafetlerini içeren fotoğrafları üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

ABSTRACT

Fashion, which is the carrier of modernization as an indicator of social and cultural progress, has played an important functional role in social life since the foundation of the Republic. The change and transformation that Atatürk made in the field of clothing occurred together with the cultural and social revolutions implemented in the transition to modernity in Turkish society. Within the modernization process, the concept of dress that would emphasize a contemporary appearance appropriate to the nation-state was important for the success of these revolutions. Atatürk became a leader of the Turkish nation with his innovative character and clothing style. He followed European fashion closely, especially in the 1920s and 1930s. Clothing is an important tool in the construction of the nation state and the formation of citizen identity along with the ideal of Westernization. Atatürk pioneered the changes and transformations he made in the field of attire with the style of clothing he preferred during his country trips, visits of foreign statesmen, and meetings he attended on various occasions. Photographs are the most important evidence that provides various information about the historical conditions and cultural practices of societies. This research was carried out using the document analysis method, which is one of the qualitative research methods. In the study, evaluations were made through photographs of Atatürk’s civilian and daily clothes, focusing on the concept of modernity, nation state, cultural revolution, and the symbolic features of clothing.

Kaynak gösterimi: Haylamaz, G., Çanaklı, O., (2024). Modernleşen Türkiye’de Kılık Kıyafet Alanındaki Değişim ve Dönüşümün Atatürk Fotoğraflarına Yansıması. *Turkish Journal of Fashion Design and Management (TJFDM)*, 2024, 6(2):83-96, doi: 10.54976/tjfdm.1389020

How to cite: Haylamaz, G. & Çanaklı, O. (2024). Reflection of The Change and Transformation in The Field of Dress in Modernizing Türkiye from Atatürk Photographs. *Turkish Journal of Fashion Design and Management (TJFDM)*, 2024, 6(2):83-96, doi: 10.54976/tjfdm.1389020

Giriş

Atatürkçü düşünce sistemi bir çağdaşlaşma modeli olup her alanda ve zor şartlarda gerçekleştirilmiş olan inkılaplar ile modern bir devlet, modern bir toplum, modern bir birey ve modern bir yaşam tarzı yaratılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimatla birlikte eski ile yeninin bir arada tutulmaya çalışıldığı bir modernleşme süreci yaşanmıştır. Fakat bu dönemde topyekün bir değişimin yapılması mümkün olamamıştır. Dar kapsamlı, belli kısımlarda yapılan yenilikler eski ile yeninin iç içe olduğu bir ortam doğurmuştur. Yapılan ıslahatlar devlet ve toplum hayatında ikiliğe neden olmuştur. Bu durum zamanla karışıklığa, ayrışmaya doğru gitmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte yapılan inkılaplarda karmaşa ortadan kaldırılmış, radikal bir değişim ve dönüşüme dayalı gelişme olmuştur. Bununla birlikte inkılaplar milli kültürü dikkate alarak, evrensel ve çağdaş değerleri sentezleyerek yapılmıştır.

Atatürk Batıyı örnek almıştır, fakat bunun yanında evrensel ve milli değerlerimizin harmanlanmasına özellikle vurgu yapmıştır. 10ncu Yıl Nutku'nda "*Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız*" sözüyle taklitten uzak, özgün değerler üretecek bir hedef belirtmiştir. Gerçekleştirdiği devrimlerle çağdaşlaşma aşamasında bir üst seviyeye geçilmiş, yenilikler kurumsal hale getirilmiş, geriye dönüş olmayacak şekilde yeniliklerin sürekliliği sağlanabilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte evrensel değerlerin yanı sıra milli değerlere de sahip çıkılmış ve eskinin yerini yeni bir düzen almıştır. Atatürk çeşitli vesileler ile çıktığı yurt gezilerinde, yabancı devlet adamlarının ziyaretlerinde, katılmış olduğu toplantılarda tercih etmiş olduğu giyim şekli ile kılık kıyafet alanında gerçekleştirmiş olduğu değişim ve dönüşümlere öncülük etmiştir. Yeni dönemde askeri kıyafetlerini giymeyi tercih etmemiş olan Atatürk, resmi tören kıyafetlerinde İstiklal Madalyasını göğsünde taşımış, gerçekleştirdiği inkılaplara bizzat kendisi öncülük etmiştir.

Modernite, Kökenleri ve Dinamikleri

Batı Avrupa merkezli ortaya çıkan ve çok yönlü bir değişim ve dönüşümlerin adı olan modernlik, ortaya çıkmasından bir süre sonra dünyanın diğer coğrafyalarını da etkileyerek çağdaş dünyanın şekillenmesine belirgin bir katkı sağlamıştır. Modernlik, Batı toplumlarında uzun bir tarihsel sürecin neticesinde bireyde, toplumda ve devlette yeni adına bir değişimin ve dönüşümün yaşanmasına neden olmuş; bilim, siyaset, ekonomi ve ahlak alanında eski alışkanlıklar köklü bir değişime ve dönüşüme uğratmıştır (Metin, 2021).

"Modern" kelimesi Latince "modernus"tan türetilmiştir. Modernus kelimesi de Latince'de "hemen şimdi" anlamına gelen "modo"dan türetilmiştir. Modern kelimesinin sözlük anlamı, "günümüze ait olan, çağdaş, çağcıl, asri, yeni" şeklinde sözlüklerde yer alır (Aslan, 2011). Kavram olarak modern "yeni olana, eski olandan farklılaşmış, ilerlemiş

olana gönderme yapar"; “İlerleme”, modernitenin, itici gücü konumundadır. Genel tanımına bakıldığında modernitenin 15. ve 20. yüzyıllar arasında her alanda gerçekleşen dönüşümün sonucudur (Önder Erol, 2016).

Modernite, özellikle Batı Avrupa’nın ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal alanda yaşadığı büyük ve köklü değişiklikleri ifade etmektedir. Modernitenin tarihsel arka planında, Hümanizm, Rönesans ve Reform hareketleri, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi ve Sanayi devrimi yer almıştır. Akılcılık ve bilimsel düşünce neredeyse tüm sürece damgasını vurmuştur. Eşitlik, özgürlük, insan hakları ve birey olmak modernitenin diğer değerler arasında bulunmaktadır (Aslan, 2011).

Mustafa Kemal Atatürk “*Memleket behemehal asri, medeni, müteceddit olacaktır. Bizim için bu hayat dâvasıdır*” diyerek modernleşmenin Türk milleti için önemini vurgulamıştır (İnalçık, 1998). Kültürel modernleşme, kültürel öğeleri kabul ettirme veya benimseme sonucunda toplumun kültürel altyapısında gerçekleşen dönüşüm süreci olarak ifade edilmiştir (Rzayeva, 2015). Türk tarihinde batılılaşma veya modernleşme/çağdaşlaşma Osmanlı Devleti’nde gerilemenin ciddi sorunlara ve toprak kayıplarına yol açtığı bir dönemde 18. yüzyıl başında başlamış Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde gelişim göstermiştir. Fakat batılılaşma çerçevesinde yapılan ıslahat veya reformlar radikal bir şekilde gerçekleştirilmemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün her alanda gerçekleştirdiği devrimler ile radikal ve topyekün bir modernleşme veya çağdaşlaşma hayata geçirilmiştir. Erşan’ın Afet İnan’dan aktardığı gibi, Atatürk’ün zor şartlarda gerçekleştirdiği çağdaşlaşma atılımları, bir batı taklitçiliği ve Avrupa’ya benzeme özentisi değildir. Atatürk’ün bir yabancı gazetecinin “*Garplıların nelerini milletiniz için almak istersiniz?*” sorusuna verdiği cevap buna güzel bir örnektir: “*Biz garp medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz*” (Erşan, 2006). Atatürk 1933 yılındaki Onuncu Yıl Nutku’nda da “*Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız*” diyerek çağdaş Batı dünyası ile aklın ve bilimin rehberliğinde her alanda rekabet etmeye, yaratıcı ve özgün olmaya vurgu yapmıştır.

“*Atatürk devrimi, toplumsal-siyasal bir devrimden çok, bir kültür devrimi–insan ve değerlilik anlayışı devrimi–olarak karşımıza çıkıyor, ama siyaset yoluyla gerçekleştirilmiş bir devrim*” (Kuçuradi, 2006). Büyük bir “*Dönüştürücü Önder*” olarak ortaya çıkan ve tarihsel bir misyon üstlenen Atatürk, çağının değişim gereklerini çok iyi anlamış ve makro bir dönüşüm projesini gerçekleştirmiştir. Atatürkçü Düşünce Sistemi’nde dönüşüm ve değişimin itici gücü, dinamiği akıl ve bilim olmuştur (Güler, 2007).

Cumhuriyet Dönemi Ulus Devlet Anlayışı ve Kılık-Kıyafet

Atatürk'ün kılık-kıyafet alanında yapmış olduğu değişim ve dönüşüm Türk toplumunda moderniteye geçişte uygulanan kültürel ve sosyal devrimlerle birlikte başlar (Sezer Arıç, 2006). Modern devletin oluşumuyla ulusun oluşumunu yakından ilişkili iki kavram olarak gören Zabunoğlu'na göre (2018) ulus, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanları bütünleştiren modern bir icattır. Ulus devlet sisteminin dünyada bir sistem olarak yerleşmesinde merkantalizmin, Sanayi Devrimi'nin, Fransız Devrimi'nin ve Burjuvazinin büyük etkisi olmuştur. Ulus devlet, bazı ulusların kendi değerlerine göre oluşturdukları ve sosyo-kültürel, hukuki norm ve değerleriyle şekillendirdikleri politik bir organizasyondur (Bayhan, 2006). Ulus devlet büyük ölçüde milliyetçiliğe atıfta bulunur. Bu oluşum devlet millet birlikteliğini merkeze alır. Ulus devletlerde, milliyetçilik sosyal entegrasyonun sağlanması için önemlidir. Amerikan ve Fransız devrimleri ulus devletin ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir dönüm noktası olarak görülür (Aydın, 2018). Doğanoglu (2022), kılık-kıyafet ve ulus inşası arasındaki bağı Türkiye örneği üzerinden incelediği makalesinde, kılık-kıyafet politikasının, Halkçılık İlkesi ve İnkılapçılık İlkesiyle ilgili olduğuna dikkat çeker. Bütün ilkeler zemin niteliğinde olan Halkçılık İlkesinin üzerine bina edilmiştir. Ulus-devletin en karakteristik özelliği ise homojenliktir (Doğanoglu, 2022). Osmanlı Devleti'nde modernleşme çabaları içerisinde gerçekleştirilen yenilikler eski ile yeninin iç içe olduğu bir ortam doğurmuştur. Yapılan ıslahatlar toplumu ayırıştırıcı sonuçlar doğurmuştur (Aydın, 2018a). Özer'in de belirttiği gibi (2005), Osmanlı döneminden itibaren başlayan Batılılaşma çabalarında, özellikle, değişimin hedefi kadından ziyade erkek üzerinde olmuştur. Türk modernleşmesine göre, Türk erkeği modern giyinen, nezaket kurallarını bilen, kadının sosyal hayatta varlığına saygı duyan ve destek olan bir kişilik olmalıydı. Modernleşmenin temsilcisi olan moda alanında Tanzimat Dönemi ile birlikte değişimler gerçekleşmiş, özellikle Fransız modasının etkileri görünür olmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in kurulduğu tarihlerde, Anadolu yeni ulus devlete uygun ve bütünleştirici bir yurttaş kıyafeti içerisinde değildi. Modernleşme oluşumu içerisinde ulus devlete uygun ve çağdaş bir görünüme vurgu yapılması gerekli olmuştur, fakat Aydın'ın da belirttiği gibi (2018a) Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ulus devletin tam anlamıyla oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla kılık-kıyafet devrimini yüzeysel bir Batılılaşma isteği olarak görmemek gerekir. Kıyafet ulus devletin oluşumunda önemli bir araç niteliğindedir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, 1925-1934 yılları arasında bir dizi devrimle eğitimde, sosyal hak ve hukukta, dilde, ağırlık ölçülerinde, takvimde, giyimde yeniliklerle tanıştıracaktır. Mustafa Kemal Atatürk 26 Ağustos 1925'te Türk Ocağı'nda yapmış olduğu konuşma ile çağdaş bir Türkiye'nin giyim tarzını açıklamıştır (Şahin, 2006). Mustafa Kemal burada yaptığı konuşmayla uygar bir milletin tepeden tırnağa nasıl görünmesi gerektiğini açık bir şekilde aktarır;

“Her bakımdan uygar insan olmalıyız. Düşünce anlayışımız tepeden tırnağa uygar olmalıdır... Medeni ve milletlerarası kıyafet bizim için çok özlü, milletimiz için yakışır bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta kundura veya potin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve doğal olarak bunların tamamlayıcı olmak üzere başta güneş siperli başlık, bunu açık söylemek isterim. Bu başlığın adına şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi...” (Bozkır, 2010).

Atatürk Kastamonu ziyaretinde medeniyetten uzak kıyafet ve tavırların Türk kadınına yakışmadığını belirtmiştir (Sarısaman, 1998).

İmrag (2022), araştırmasında, şapka giyileceği ilan edildikten sonra şapka üretim kapasitesinin genişlediğini, Cumhuriyetin taşıdığı heyecan ile birlikte kullanımının yoğun bir şekilde yaygınlaştığını anlatır. Çağdaş bir ülke oluşturmak isteyen Atatürk, kısa sürede gerçekleştirdiği inkılaplara bizzat kendisi öncülük etmiş, giyimi ve duruşu ile topluma örnek olmuştur. Özgentürk’ün (2018) Altemur Kılıç ile yaptığı röportajda belirtildiği gibi Atatürk’ün frak giymesi ve T.B.M.M. başkanına frak mecburiyeti koymasının nedeni, devlete bir nizam ve şekil vermek istediğindedir. Atatürk, 1920’li ve 1930’lu yılların Avrupa modasını takip etmiş, modelleri kendi üslubunca yorumlamış, kendi stilini oluşturmuştur. Yeni ulus devletin kurulmasıyla birlikte Türkiye’de kılık- kıyafet ile birlikte tüm alanlarda sürekliliği olan bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.

Fotoğraflarla Atatürk’ün Giyim Tarzı ve 1920’li 1930’lu Yıllarda Avrupa’da Erkek Giyim Modası

Kılık-kıyafet hem modanın baş alanı hem de bireyin kendini bulmada veya ifade etmede en nitelikli simgeler serisidir (Er, 2022). Giysiler toplumsal gündemleri taşıyan, aktaran özellikleriyle moda tarihinde önemli bir kaynaktır. Crane’ne göre (2018), modada meydana gelen değişiklikler, kültürel dönüşümleri analiz etmek ve yorumlamak için kullanılabilir. Statü ve cinsiyet göstergesi olan giyim, farklı tarihlerde toplumda var olan konumların nasıl algılandıklarını ve statü sınırlarını nasıl çizdiklerini anlatır. Giyimin taşıdığı tüm bu bilgileri, toplumların tarihsel koşullarını ve kültürel pratiklerini aktaran en önemli kaynaklardan biri de fotoğraftır.

Sosyo-kültürel gelişim ve değişimleri anlamak için dönem fotoğraflarının analiz edilmesi araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Giyim kuşam, aksesuar kullanımı, ekonomik gelişmeler gibi toplumdaki somut gelişmelerin yansımalarını okumak için fotoğraflar görsel rehber niteliğindedir.

Baykal’ın (2022:10) Yurdalan ve Emmison’dan aktardığına göre;

“Fotoğrafta yer alan kişiler, giysiler, davranışlar, doğa, şehir, mekan, kültür hakkında bilgilerin tarihin havuzunda belli birikimler sonucunda yorumlanması bir gerçeği anlama ve anlatma metodudur. Fotoğraflarda yer alan imajların tahlili ve betimlenmesi için kültürel, sosyal, ideolojik ve dinsel gibi yaşamsal konulara hakim olmak gerekir. Fotoğraf okuması, tanımlama ve analiz etme yöntemleri

kullanılarak da yapılmaktadır. Bu bağlamda tanımlama yöntemi fotoğrafa konu olan imajların ve detayların gözlemlenmesi ile fotoğrafın yüzeysel tenkidinin gerçekleşmesidir. Analiz etme yöntemi ise görüntüyü anlamlandırılması, içerik tenkidinin (muhteva analizi) yapılmasıdır. Fotoğrafta yer alan eşyalar, kişiler, dekorlar gibi unsurların tanımlanması, kişilerin giysileri, saç modelleri üzerinden sosyal statü ve eğitim seviyelerinin ortaya çıkarılması analiz etme yöntemlerinden biridir”.

Fotoğraflar, dönemin önemli kanıtlarıdır ve birer kültürel bellek verisidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında modernleşme reformlarının ön plana çıktığı dönemde bir ulusun ortaya çıkışı fotoğraflar üzerinden okunabilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk, şapka ve kılık kıyafet devrimi ile Batılılaşma yolunda atılan adımları topluma aktarmış, gerçekleştirdiği inkılaplara giyim tarzıyla bizzat kendisi öncülük yapmıştır. Fotoğraf üzerinden yapılan değerlendirmeler fotoğrafın ait olduğu döneme, siyasal, sosyal ve ekonomik duruma göre gerçekleştirilir. Araştırmada Atatürk'ün resmi ortamlar dışında kullandığı giysileri belgeleyen fotoğraflar analiz edilmektedir (Sezer Arıç, 2006).

Atatürk yenilikçi karakteri ve giyim tarzıyla Türk ulusuna moda konusunda önderlik yapmıştır. Özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllarda Avrupa modasını yakından takip ettiği yazılı kaynaklarda belirtilmektedir. Bu dönemde özellikle İngiltere'den yayılan erkek giyim modasını takip etmiştir. Şahin'in Vassiliev'den aktardığına göre; modanın dönüm noktası 1920'lerdir (Şahin, 2006) ve bu dönemde Avrupa ve Amerika'da erkek giyim modasında İngiliz giyim tarzı ön plandadır. Windsor Dükü VIII. Edvard'da bu dönemde erkek giyim modasının en iyi temsilcisiydi. Erkek giyim dergisi Esquire 30'lu yılların Amerikan erkek giyiminin tamamıyla İngiliz tarzında olduğunu, çünkü 20'li yıllarda erkeklerin İngiltere'nin en ünlü terziler sokağı olan Savile Row'dan alışveriş yaparak giyindiklerini belirtir (Flusser, 1987).

1929'da New York borsasındaki çöküş tüm dünyayı etkilemiştir. Kriz nedeniyle 1929 yılından sonra moda ayırılan bütçe kısıntıya uğramıştır. Bu dönemde gelişen ısmarlama giyim, yalnızca zengin sınıflara yöneliktir ve bireysel üretim gerektirir. Yazarın aktardığına göre modanın uluslararası düzeyde genişlemesinde ısmarlama giyimin payı büyüktür ve ısmarlama giyim, modanın öncülüğünü yapmıştır (Şahin, 2006). Hüseyin Özkan'dan alınan bilgilere göre Atatürk'ün, Venedik, Almanya ve İngiltere'ye ısmarladığı giysilerinde özel kalıplar, farklı dikim teknikleri ve farklı ölçüler kullanılmıştır. Cemal Kutay ise röportajında Atatürk'ün Türkiye'deki terzilerinin Levon Kordonciyan, Arman ve Kemal Milaslı olduğunu bildirmiştir (Özgentürk, 2018).

Diğer taraftan 1920'lerden itibaren Hollywood filmlerinde Clark Gable, Gary Cooper ve Fred Astaire gibi idoller Amerikan terzciliğinin tanıtılmasını desteklemişler, erkek giyim modasında trend belirleyen bir rol üstlenmişlerdir (Hopkins, 2016). 20. yüzyılın başlarında Norkfolk avcı ceket ve diz altında biten büzgülü paçalı pantolon modelleri kullanılmaya başlanmıştır. Diz altında biten pantolonlar golf pantolonu olarak da

benimsenmiş, sıklıkla triko bir süeter ve melon şapka ile birlikte kombinlenmiştir (Hopkins, 2016).

Atatürk 1935 yılında Ege Vapuru güvertesinde manevi kızı Ülkü ile verdiği pozda dönemin modası olan tüvid takım elbisesi ile görülmektedir. Diz altından büzgülü pantolonu ve bedeni saran ceketi ile oluşturduğu takımını kahverengi desenli kravatı, kasketi ve kahverengi botları ile tamamlamıştır (Görsel 1.). Yazılı kaynaklardan ve fotoğraflardan seyahatlerinde daha çok tüvit takımını, güderi ceketini, jokey pantolonunu giydiği anlaşılmaktadır (Özgentürk, 2018).

Modacı Vural Gökçaylı’nın anlatımıyla; Atatürk Mekteb-i Harbiye’deki Alman hocalarının giysilerini yakından gözlemlemiştir. Spor giysiyi de, abiye giysiyi de çok iyi taşıyan bir bedene ve jestlere sahiptir. Bütün giysileri çok iyi dikilmiş, iyi terzilerin elinden çıkmıştır (Özgentürk, 2018).

Görsel 1. Atatürk’ü 1935 yılında Manevi Kızı Ülkü ile Ege Vapuru güvertesinde (17.02.1935)

Figure 1. Atatürk with his adopted daughter Ülkü on the deck of the Aegean Ferry in 1935 (17.02. 1935)

1920’li ve 1930’lu yıllar erkek giyiminde pamuklu tenis tişörtü ve yüzme şortu gibi yenilikçi yaklaşımlara tanıklık edilmiştir. Kürekçilerin giydiği çizgili blazer ve flanel pantolon dönemin spor kıyafetleri olarak kabul görmüştür. Gündelik rahat tarzı temsil etmesi bakımından tüvid ve flanel birlikteliği moda algısı daha yüksek kişiler tarafından tercih edilen bir spor giyim tarzı olarak kalmaya devam etmiştir (Hopkins, 2016).

1930’lu yılların ceket yakaları, pantolon boyu ve paça genişlikleri, ayakkabı modellerindeki değişimler klasik ve spor tarzı birlikte sunmuştur. Bu dönemde spor ceketler, şapka, kravat, gömlek ve pantolonlar günlük, rahat kıyafetler olarak kullanılmıştır (Flusser, 1987). Atatürk dönemin moda anlayışını kendine uyarlayarak şık ve spor tarzını yaratmıştır. Yaz aylarında kısa kollu, ipek ya da keten gömlek giymiştir.

Açık kızıl-kahverengi süet ceketi, hem dönemin modası hem de tüm zamanların en şık giysisi olarak Atatürk'ün tercih ettiği giysiler arasında yer almıştır. Aksesuar olarak baston ve şapkasını kullanmayı ihmal etmemiştir (Özgentürk, 2018).

Akççek (2005), Atatürk'ün giyim zevkini, kitabında yer verdiği bazı hatıralar üzerinden şöyle aktarır; temizliğine ve giyimine özen gösteren Atatürk savaş esnasında dahi bu özelliklerinden vazgeçmemiştir. Anafartalar Kahramanı olduğu Çanakkale Cephesi'nde görev aldığı sırada küçücük kulübesine bir banyo koydurmuştu. Annesi Zübeyde Hanım Atatürk'ün çocukluk dönemini anlatırken; *"Mustafa'm! Küçücük çocukken bile gayet temiz giyinirdi"* demiştir. Atatürk de çocukken iyi giyinmeyi çok sevdiğini belirtmiştir. *"Giyimine dikkat etmeyen insanın kendisine de topluma da saygısı yoktur"* diyen Atatürk, Cumhurbaşkanı olduktan sonra askeri üniformasının bir daha giymemiştir. Sabiha Gökçen de; *"Her gün çamaşır ve elbisesini değiştirirdi"* diyerek Atatürk'ün temizliğine ve kıyafetlerine ne kadar özen gösterdiğini ifade etmiştir. Cemal Kutay'da Atatürk'ün Florya Köşkü'nde ve Yalova Termal Kaplıcalarındayken hep beyaz ve spor giyindiğini belirtmiştir.

Atatürk'ün 1 Mart 1923 yılındaki TBMM'nin açılış konuşması sırasındaki kıyafeti, yabancı gazetecilerin dikkatini çekmiştir. Journal Gazetesi'nin muhabiri Pierro Benoit Atatürk'ün kıyafeti ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

"Onda bir husus öncelikle insanın gözünü açıyor; özenli, hatta aşırı titiz bir biçimde giyinmiş oluşu, Redingotu kusursuz, hafif beyaz çizgili pantolon, açık renk tozluklarla kaplı, cilalanmış ayakkabıların dimdik üzerine iniyor. Katlı yakanın üzerindeki kravatın güvenle ve ağır ağır bağlandığı hissediliyor" (Akççek, 2005).

Görsel 2. Mustafa Kemal Atatürk Baltacı Çiftliği'nde. (Yalova, 03.09.1929)

Figure 2. Mustafa Kemal Atatürk at Baltacı Farm in Yalova. (03.09.1929)

Giyimine özen gösteren Atatürk açık renkleri tercih etmiş ve daima sade olmaya önem vermiştir (İnan, 1955). Kılıç Ali anılarında Atatürk’ün misafirlere elbise, gömlek, kravat ve kürk hediye etmekten büyük zevk aldığını yazmıştır (Turgut, 2006).

Atatürk 1929 yılına ait Yalova’da Baltacı Çiftliği’nde çekilmiş fotoğrafında dönemin giyim tarzını yansıtan takımıyla görülmektedir (Görsel 2.). Yüksek yakalı, bedeni saran ceket, bol ve diz altında biten pantolonu ile rahat ve şıktır. Papyonu, desenli çorapları ve deri botlarıyla spor ve klasiğin mükemmel birlikteliğini yansıtmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk müzik sanatçılarından olan Cevad Memduh Altar, Atatürk’ün yazlık kıyafetlerindeki şıklığı şöyle anlatmıştır;

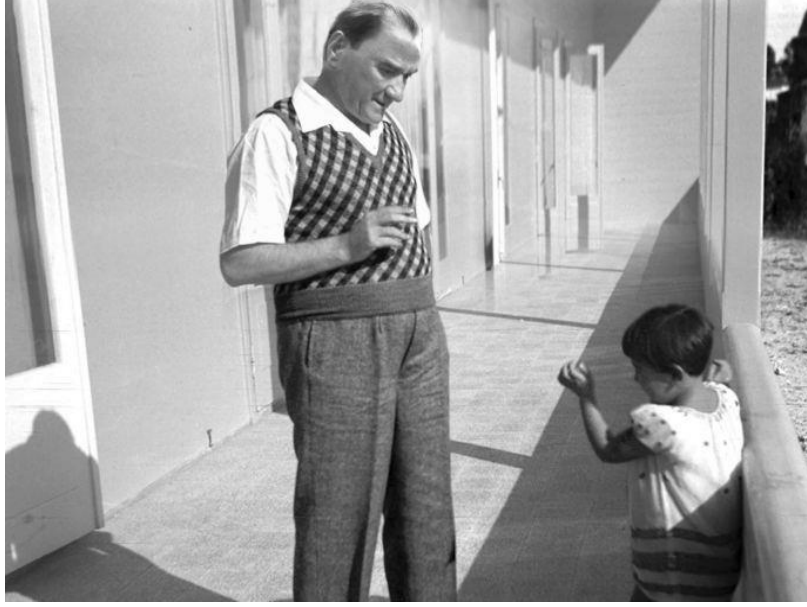
“Açık yakalı beyaz gölekler giyerdi. Kafamda iki klasik fotoğraf var. Birincisi Savarona’nın güvertesinde açık yakalı beyaz bir gömlek ve üstünde örgü, kolsuz süveter, ikincisi traktör üzerinde, altında golf pantolonu ve üstünde açık renk ceket. Bir de ceketsiz, yani yalnız gömlekle çiftlikteki halini hatırlıyorum” (Özgentürk, 2018).

Görsel 3. Atatürk Ege manevralarında (1937)
Figure 3. Atatürk in the Aegean maneuvers (1937)

Erdirençelebi’nin (2011) ‘Atatürk’ün Şıklığı’ kitabında Atatürk’ün 1937 yılında Ege Manevralarında giymiş olduğu pantolonu detaylı bir şekilde anlatılmıştır; Krem renkli keten kumaştan dikilmiş jokey pantolonun diz kadar olan kısmı bol, dizden aşağısı

dardır. Ön bedenler iki parçadan oluşmuştur. Arka bel oldukça yüksektir. Bel kısmında askı düğmeleri ve arka belde bel genişliğini ayarlama detayı bulunmaktadır. Kapama şekli dört adet ilik düğme ile oluşturulmuştur. Dizin altında sekiz adet zımbalı bağcık, bunların altında da üçer adet düğmeden oluşan kapama hattı bulunmaktadır. Kıyafetini kahverengi ceket, kasket, papyon ve çizme ile tamamlamıştır (Görsel 3.).

Görsel 4. Atatürk manevi kızı Ülkü ile Florya'daki yazlık köşkte (12.09.1936)

Figure 4. Atatürk with his adopted daughter Ülkü at the summer mansion in Florya (12.09.1936)

Atatürk'ü ceketi olmadan görebildiğimiz nadir fotoğraflardan birisi 1936 yılında Florya'daki yazlık köşkte bulunduğu bir güne aittir. “V” yakalı kahverengi, bej, bordo renklerinde, baklava desenli süveteri, kısa kollu gömleği ve yüksek belli pantolonu ile fotoğrafta dönemin modasını yansıtmıştır (Görsel 4.).

Atatürk, Ege Vapuru'yla Trabzon'a gerçekleştirdiği seyahate ait bir fotoğrafında, açık kahverengi süetden dikilmiş montuyla Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ni okumaktadır. 1930 yılına ait fotoğraf, Atatürk'ün giymiş olduğu montu detaylı görebildiğimiz nadir belgelerden birisidir (Görsel 5.). Anıtkabir Atatürk Müzesi'nde bulunan mont olduğu tahmin edilen bu model hakkında Altemur Kılıç anılarını şöyle paylaşmıştır; ‘Sanırım (mont) İngiltere’den gelmiş. Belki de iki tane gelmiştir ve bir tanesini (Atatürk) bana yollamıştır, tam bilmiyorum...’ Meral Erdirençelebi kitabında montun yaka, kol ağzı ve etek uçlarının yün örgüden yapıldığını belirtmiştir. Hasan Yelmen Atatürk'ün otuzlarda deri ceket giymesinin İngiliz ve Alman modasını takip etmesinden kaynaklanabileceğini aktarmıştır. “Çünkü bizim öğrendiğimiz kadarıyla Atatürk Avrupa’daki moda akımını çok yakından takip ediyor” cümleleriyle klasik giyimde olduğu gibi spor giyim konusunda da Atatürk'ün dönemin modasını takip ettiği anlaşılmaktadır (Özgentürk, 2018).

Görsel 5. Atatürk Ege Vapuru’nda, Trabzon’a seyahati sırasında Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’ni okurken (27.11.1930)

Figure 5. Mustafa Kemal Atatürk is reading Hakimiyet-i Milliye Newspaper while traveling to Trabzon on the Aegean Ferry. (27.11.1930)

Atatürk’ün rahat ve şık giyim tarzını yurt gezilerinde görebilmekteyiz. Özellikle gittiği yerin şartlarına, mevsimine uygun kıyafet seçtiğini kaynaklardan öğreniyoruz. Şahin’in (2006) Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de moda anlayışı üzerine yapmış olduğu araştırmaları yazdığı kitabında Atatürk’ün giyim, kuşam ve yaşantısının topluma nasıl örnek olduğu anlatılmaktadır;

“Tüm ülke halkının özellikle Ankara sakinlerinin bir bölümünün Cumhuriyet rejimiyle özdeşlik kurmaları, modern hayat tarzına uyum sağlamalarını Batılılaşma projesine adapte olmalarını hızlandırmıştır. Ankara’da düzenlenen balolar, partiler, temsiller konserler, yerleştirilmeye çalışılan batılı eğlence tarzlarından bazılarıdır. Bu ortamlarda ne giyileceği, nasıl davranılacağı, neler yenilip içileceği gibi konular Mustafa Kemal’in direktifleriyle ve onun hal ve tavırları izlenerek öğrenilmektedir. Başkentliğin ilk yıllarında Ankara’da bulunmayan ancak Mustafa Kemal’in üzerinde görülen giyecek ve aksesuarlar şehrin ileri gelenlerince İstanbul’dan getirilmektedir. Şehirde “Mustafa Kemal Modası” adı verilen bir giyim kuşam ve yaşantı biçimi yaygınlaşır” (Şahin, 2006).

Tüm bu kostümler, kombinler 1920’lerde ve 30’larda, Cumhuriyet Türkiye’sinde tasarlanmıştır; yoksulluktan ve yoksunluktan mustarip olunan zamanlarda, yerli malı haftalarının heyecanları içerisinde... (Özgentürk, 2018). Bu dönemde yeni yaşam biçimleri, artan tüketim ihtiyacı yabancı mallara yönelik talebi artırmış ve Genç Cumhuriyet yönetimi bu durumun yarattığı olumsuzluklara karşın uzun süre ülkenin gündeminde kalacak ‘yerli malı kullan’ kampanyalarını başlatmıştır. Daha sonraki yıllarda kurulan Sümerbank ile (1933) giyim ve dokuma sanayinin gelişmesi

hedeflenecektir. Kendi malını üretmeyi, nitelikli iş gücü yaratmayı hedefleyici atılımla moda, tüm sosyal sınıflara yayılarak, ısmarlama terzi ürünü olmaktan çıkmaya başlayacak ve daha ucuz olan hazır giyim ilk adımları atılacaktır. 1930'larda ekonomik kriz ile sadelik ön plana çıkacaktır. Yerli malına olan talebin arttırılmasında Sümerbank önemli görevler üstlenmiştir (Şahin, 2006).

Atatürk'ün liderliğinde Cumhuriyet ve demokrasi tesis edilmiş, sanayi toplumuna giden yolda hazırlıklar gerçekleştirilmiş, giyim-kuşam alanında yapılan inkılaplarla ulus devlet anlayışı çerçevesinde modern bir devlet, toplum, birey ve yaşam tarzı yaratılmıştır.

Sonuç

Giyim kuşam, insanlık ile birlikte var olmuştur ve insanların duygularının, düşüncelerinin, inançlarının, kişilik özelliklerinin dışa vurumudur. Kısacası giysiler kimliğin bir parçasıdır. İnsanlık tarihine bakıldığında, uygarlık aşamaları içerisinde giyimde de önemli değişimler yaşanmıştır. Avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde, yerleşik hayata geçip tarımsal üretime geçildiğinde, şehir devletlerinin ve imparatorlukların kurulduğu dönemlerde, yeni mesleklerin ortaya çıkmasında, toplumsal sınıfların ve statülerin oluşması neticesinde kılık kıyafet alanında da önemli ve simgesel içerikte değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Giyim şekillerinin ortaya çıkışında ve değişiminde, coğrafya, iklim, din ve inançlar, gelenek ve görenekler, ekonomik güç, yaşam biçimi, hayat tarzı, zihniyet, dünya görüşü, siyaset, ideoloji, kültürler arası etkileşim gibi pek çok unsur etkili olmuştur.

Modernitenin ortaya çıktığı ve şekillendiği Batı Avrupa'da 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başında sanayi toplumuna geçilmiş ve şehirleşme artmış, üretim makinelerle fabrikalarda yapılmaya başlanmış, yeni ulaşım araçları kullanılmaya başlamış yeni meslekler ortaya çıkmıştır. Neticede yeni bir yaşam/hayat tarzı, yeni bir dünya görüşü ortaya çıkmıştır. Yaşanan değişim ve dönüşümlerin sonucunda çağdaş veya modern dönemin kendi koşullarına ve zihniyet anlayışına göre giyim alanında önemli ve radikal değişiklikler yaşanmıştır.

Modernleşme sürecinde her alanda olduğu gibi kültürel değişiklikler çerçevesinde kılık kıyafet konusunda da yenilikler gerçekleştirilmiştir. Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin temel ilkeleri arasında yer alan Halkçılık ilkesi ve aynı zamanda Ulus-Devlet modeli çerçevesinde kılık ve kıyafet alanında çağdaş bir atılım gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda vatandaşlar arasında yasalar önündeki eşitliğin yanı sıra kılık kıyafet alanında da bir eşitliğin sağlanması hedef alınmıştır. Daha önceki dönemlerde hayatın her alanında görünür olan sınıfların, meslek gruplarının, zümrelerin ayrıcalıklarına, imtiyazlarına son verilmiştir.

Atatürk her alanda olduğu gibi kılık kıyafet konusunda da Türk milletine örnek olmuştur. Resmi ortamlarda giymiş olduğu takımın yanı sıra yurt gezilerinde, gittiği yerin özelliğine göre rahat-şık kıyafetleri tercih etmiştir. Avrupa'da ve Türkiye'de, terzilerinin olduğu

bilgisine ulaşılan kaynaklarda ayrıca Atatürk’ün dönemin giyim modasını yakından takip ettiği de sıklıkla belirtilir. Dönemin fotoğraflarından elde edilen verilere bakıldığında özellikle İngiliz modasının önemli detaylarını kendi stiline uyarladığı görülmektedir. Atatürk giyim ve kuşamında her zaman titiz ve özenlidir, baston, şapka, kravat ve papyonu klasik giyimde olduğu kadar günlük giyiminde de tercih etmiştir. Sümerbank fabrikalarının yerel üretime sağlayacağı katkıya dikkat çekerek bir ulusun kendi modasını yaratmasının yolunu açmıştır.

Kaynakça

- Aslan, G. (2011). Ortaçağdan Günümüze “Modernite”, Doğu ve Doğası. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(7):10-26. DOI: 10.14520/adyusbd.101
- Akçiçek, E. (2005). *Atatürk’ün sağlığı hastalıkları ve ölümü*. ss. 77-80 (1nci Basım). Güven Kitabevi.
- Aydın, R. (2018a). Türk modernleşmesinde bir görünüm ve değişim temsili olarak kıyafet. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 3(6), 48-70.
- Aydın, R. (2018b). Ulus, uluslaşma ve devlet: bir modern kavram olarak ulus devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 6(1), 229-256. <https://doi.org/10.14782/marusbd.412645>
- Bayhan, H. (2006). *Ulus devlet, modernizm ve postmodernizm*. (Tez No: 204336) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı]. Açık erişim. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=qW8aXC-sA936G1ppHeRVow&no=epx3ogbjvVAE-emSnoZTXQ>
- Baykal, Ö. (2022). Görsel tarih çalışmalarında fotoğraf okuma yöntemi. *Journal of Anglo-Turkish Relations*. 3(1), 97-125
- Bozkır, G. (2010). İzmir basınında Mustafa Kemal Atatürk’ün Kastamonu gezisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 9(20), 109-126
- Crane, D. (2018). *Moda ve gündemleri – giyimde cinsiyet, sınıf ve kimlik*, (Çeviri: Ö. Çelik). S. 367. Ayrıntı Yayınları.
- Doğanoğlu, M. (2022). Halkçılık ilkesinin bedene yansıması: türkiye’de ulus inşası ve kıyafet meselesi, *Mülkiye Dergisi*. 46(1), 276-296.
- Er, H. (2022). Modanın 1923-1940 yılları arasında yazılan Türk romanlarındaki yolculuğu. *Akdeniz Akademisi, Yeniden Akdeniz Bülteni, Tasarım Özel Sayısı*, , İzmir Büyükşehir Belediyesi. s. 24.
- Erdirençlebi, M. (2011). *Mustafa Kemal Atatürk’ün şıklığı (sivil giysilerden örnekler)*. Eğitim Yayınevi. s. 51. ISBN: 978-605-4392-38-4.
- Erşan, M. (2006). Mustafa Kemal Atatürk’ün batılılaşma hakkındaki düşünceleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 40-50
- Flusser, A. (1987). *Clothes and the man /the principles of fine men’s dress*. Villard Book, ISBN: 0-394-54623-7.
- Güler, A. (2007). Bir çağdaşlaşma modeli olarak Atatürkçülük. s. 8. <https://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/>; http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/guler_01.pdf, Erişim Tarihi: 06.11.2023

- Hopkins, J. (2016). *Moda Tasarımında Erkek Giyim*. (Çeviren: Nilgün Altına). Literatür Yayıncılık, ss. 80, 111, 114.
- İnalçık, H. (1998). Atatürk ve Türkiye'nin modernleşmesi. *Belleten Türk Tarih Kurumu Dergisi*. 52(204), 985-992. Kasım 1988, <https://belleten.gov.tr/ozet/2055/tur>
- İnan, A. (1955). *Atatürk'ten hatıralar: 2-Kemal Atatürk'ü anarken*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İmrag, K. (2022). Şapka İnkılabının sosyo-ekonomik yönleri: şapka ithalatı, yerli üretim ve halka yansımaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 38(106), 545-584.
- Kuçuradi, İ. (2006). Devrim kavramı ve Atatürk'ün kültür devrimi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Özel Sayı, 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23528/250693>
- Metin, C. (2021). Bir tarihsel süreç olarak modernleşme. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 25, ss. 71, 75.
- Önder Erol, P. (2016). Modernite projesinin kökenleri, dinamikleri ve sonu. *Sosyoloji Dergisi*. Yıl: 2016, Sayı: 33, s. 51.
- Özer, İ. (2005). *Avrupa Yolunda Batılılaşma, İstanbul'da Sosyal Değişimler*, s. 378. Truva Yayınları.
- Özgentürk, N. (2018). *Gazi'nin tanıkları anlatıyor... O daima şık*, Karakarga Yayınları
- Rzayeva, R. (2015). Türk toplumu ve modernleşme, s. 607. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/RZAYEVA-Roida-TÜRK-TOPLUMU-VE-MODERNLEŞME.pdf>
- Sarısamam, S. (1998). Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın kıyafeti meselesi, *Atatürk Yolu Dergisi*. 6(21), 97-106, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000112
- Sezer Arıç, A. (2006). Türklerde kıyafetin kısa tarihi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 22(64-65-66), 141-160.
- Şahin, Y. (2006). *1920-1930 yılları arasında türkiye'de kadın slüetinde moda anlayışı ve değişimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, ss. 110, 112, 159, 163, 233.
- Turgut, H. (2006). *Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin anıları*. (7nci Baskı). s. 596, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde ulus-devlet, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 535-559. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eruhfd/issue/37046/425657>
- Görsel 1.** <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1935/2/17/Mustafa-Kemal-Ataturk-Ege-Vapurunda-manevi-kizi-Ulku-Adatepe-ile-birlikte-17021935/1> Erişim Tarihi: 05.11.2023
- Görsel 2.** <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1929/9/3/Mustafa-Kemal-Ataturk-Yalovada-Baltaci-Ciftliginde-03091929/5/Full> Erişim tarihi: 05.11.2023
- Görsel 3.** <https://ajournal.blog/Ajournal/Icerik/zamaninin-otesinde-bir-moda-anlayisi> Erişim Tarihi: 05.11.2023
- Görsel 4.** <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1936/9/12/Mustafa-Kemal-Ataturk-Floryada-Deniz-Koskünde-cok-sevdigi-manevi-kizi-Ulku-ile-birlikte-12091936/6> Erişim Tarihi: 05/11/2023
- Görsel 5.** <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1930/11/27/Mustafa-Kemal-Ataturk-Ege-Vapuruyla-Trabzona-seyahatinde-Hakimiyet-i-Milliyeye-Gazetesini-okuyor-27111930/9> Erişim Tarihi: 05/11/2023